

Kacag. A *kacag* '1. laut lachen, 2. lachen' kétségtelen hangutánzó voltát Gombocz Zoltán említi »Hangutánzás és nyelvtörténet« című tanulmányában (MNy. IX, 388.). Ennek alapján hangutánzónak tekinti ezt a szót Bárczi SzóSz. is, de bizonyítani még senki nem bizonyította.

A *kacag* (NySz., MTsz.) ~ *kacog* (NySz.) általában ismert jelentése: '1. stark und laut lachen, 2. lachen.' Erdélyben ma a 'nevet' fogalmát jelöli, az Alföldön a Szamoslát kivételével sehol sem jegyezték fel; Somogyban sem hallottam.

A továbbképzett *kacagás* megvan Pesti Fabuláiban: „Az hws ky esek zayawol (helyesen: zayabol, olv. *szájából*), mellyet a roka nagy *kacagással* fel kapa es meg ewn (Pesti: Fab. 14b. NySz.). Nyilvánvaló ebből, hogy a *kacag* ige már jóval előbb is megvolt. Heltai egyik meséjében olvassuk a következő mondatot: „Es mikoron oda mentenee vólna, ottan *katzagni* kezdé á gyermek, es meg meute á szántókat, miért hogy meg czalta vólna őket“ (Régi Magyar Könyvtár IV, 206.) A *kacag* hangutánzó eredetét azonban nem ezek, hanem azok a nyelvtörténeti adatok bizonyítják, amelyekből kitűnik, hogy a *kacag* szinonimája *hahotál* és *röhög*, mert ez utóbbi kettő szintén hangutánzó eredetű. „*Katzagok*, *hahotálok*: cachinno; *hahotás*, *katzagó* bolond: archiogelos“ (NySz.). *Röhögőc*, *katzagoc*, *mosolygoc*“ (NySz.).

A *kacag* tehát eredetileg ugyanazt jelentette, amit az ugyancsak hangutánzó eredetű *hahotál* és *röhög*. E szó kétségtelen hangutánzó eredetét azonban legvilágosabban a következő adat bizonyítja: „*Kacag* a kés“ (MTsz.). Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a kés nevet, hanem: „*Harsog*, mikor torzsás, éretlen v. köves körtét vágnak vele“ (Csallóköz, MTsz.). Vagyis ebben az esetben a *kacag* azt a hangot jelenti, amelyet a kés okoz vágás közben. Amikor az ember *kacag*, szintén hangot és mozgást fejez ki a *kacag* szó: azt amelyet az ember lelkiállapotának hangokkal való megnyilatkozásakor hallat. A szamoslátan a *kacag*-nak mind a két jelentése megvan: '1. laut lachen, 2. harsog, ropog a kés nyomán, olyan hangot ad, mint mikor a gyöcsöt tépik (sütötök)' (Szhsz.). Ez utóbbi esetben, mint láttuk, a *harsog* és a *ropog* fejezi ki a *kacag* jelentését. Tudjuk, nemcsak a *kés* harsog, ha olyan valamit vágnak vele, hanem van *harsogó nevetés* vagy *harsány nevetés* is. De a *harsog* és *harsány*, mint láttuk, szintén hangutánzó eredetű, éppen úgy, mint a *kacag*.

Ismeretes, hogy a *kacag* hangutánzó tövéből analógiás úton a régibb nyelvben *kacéj* > *kacé* (NySz.) keletkezett, s a *kacéjnak* mai nyelvünkben van *kacaj* változata, s ez azt jelenti: 'hangos nevetés'. ARANY JÁNOS írja, hogy „Kétségbeesett *kacaj* lón Nagyida“. De nemcsak 'hangos nevetés' a *kacaj*, hanem Kecskeméten a 'pörpatvar' is *kacaj*, mert mind a kettő hangos. „*Kacajt* indít: pörpatvart csinál, zsembel“ (Kecskemét, MTsz.). Igaz, mind a kettő más-más hangulatot fejez ki, más a *nevető kacaj* és más a *perlekedő kacaj*, de közös jegye mind a kettőnek a hangosság. Amint a trombitáról és a nevető emberről mondhatjuk hangutánzó szóval azt, hogy *harsog*, és *főlharsan* az is, aki ráfőrméd a másokra (MTsz.), éppen úgy jelentheti a *kacaj* azt is: 'nevetés', meg azt is: 'perlekedés'.

Végül megemlítem, hogy a MTsz. ezt az adatot: „*össze-kacag*: összeütődik (két üveg)“ a *kocog* hangváltozatának tartja. Ez is lehetséges; az *össze-kacag* 'összeütődik' ebben az esetben is hangutánzó eredetű. De mivel ez utóbbi adat székelyföldi, és a 'lachen' jelentésű *kacag* is a Székelyföldön meg általában Erdélyben van elterjedve, én az 'összeütődik' jelentésű *össze-kacag* igét a 'hangosan nevet', 'harsog a kés' jelentésű *kacag* jelentésváltozatának nézem. Hiszen nemcsak az üveg *cseng*, mint ahogy két üveg *össze-kacag*, hanem van *csengő nevetés* is, azaz *kacaj*.

A nyelvtörténeti adatok tanulsága szerint *kacag*, *kacaj* szavunk a magyar nyelv külön életében keletkezett hangutánzó szó, keletkezése előtt az ugor eredetű *mevet* > *nevet* szóval fejezte ki nyelvünk a 'laut lachen' és 'lachen' fogalmát (vö. Bárczi: SzófSz.).

NYÍRI ANTAL

Adatok Gábor Áron tanulóveivelhez. Az 1848-as szabadságharc székely hősének tanulóveiről és ifjúkoráról keveset tudunk. Ezen nem is csodálkozhatunk, hisz élete semmiben sem különbözött a vele egykorú és egysorsú székely ifjak életétől. Mint ORBÁN BALÁZS írja „ha a forradalom — mely annyi félreismeret tehetséget emele felszínre — közbe nem jön, Gábor Áron egy örökre feledett, mi több, kortársaitól lenézett, kinevetett egyén maradt volna.”¹ Pedig rendkívüli tehetségéhez és szervező képességéhez kétség sem férhet, hisz a benne szunnyadó és az erőszak miatt kibontakozni nem tudó képességek az első kínálkozó alkalommal virágba bomlottak. Ezért tudta a lehetetlennek látszót is megvalósítani: ágyút öntött és tűzértséget szervezett egymaga, szinte a semmiből.

GÁBOR ÁRON ifjúságának hányatott voltát rajzolva nagyon indokoltan állapította meg ORBÁN BALÁZS a fennebb már idézett helyen, hogy „ezen nagy szellem, mely ha kellő kiképeztetést és tért nyer, a lángész egy csudás jelenségévé válhatott volna.” Fájdalommal kell ma is látnunk, hogy a székelység e nem közönséges tehetségű fia nemcsak a magasabb kiképzéstől esett el, hanem még középiskolai tanulmányait sem tudta befejezni, bár előmenetele a legszebb reményeket keltette a szülőknél is.

GÁBOR ISTVÁN berecki főjegyző szívében visele nagyobbik fiának, ÁRONNAK taníttatását; bizonyítja ezt az is, hogy 1828-ban a ferences atyák messze híres csíksomlyói iskolájába íratta őt be. Az elemi iskola mellett Csíksomlyón ebben az időben is öt osztályos gimnázium működött és itt kapták a csíki székely ifjak a tudományok mellett azt a szellemet, amely 1848-ban szinte mindnyájuk kezébe fegyvert adott.² Ez az iskola volt már évszázadok óta az a szellemi központ, ahol nemcsak Csík, hanem a távolabbi környék tanulni vágyó katolikus ifjúsága is egymással találkozott és megismerkedett. Itt találkozunk mi is az 1828. tanév első felélévében a második grammatikai osztályba járó GÁBOR ÁRON nevével.³ Hogy ezt megelőzően hol tanult, nem tudjuk; feltehetően a szülővárosához, Kézdivásárhelyhez sokkal közelebb fekvő kantai ferences iskolában. A csíksomlyói gimnáziumnak ezévből 133 tanulója van, az elemisták névsora nincs feltüntetve. A grammatika második osztályának 31 tanulója Keresztes József ferences tanár oktatja, s az élen álló növendékek között látjuk a 14 éves Gábor Áront is.

Mint említettem Csíksomlyó a katolikus székelység vallási és tudományos központja, s így nem feltűnő, hogy GÁBOR ÁRON osztálytársai között találjuk Szarka István és Tulbur János Kalugerfaluból származó csángó fiúkat is, akik már 1826-ban is Somlyón jártak iskolába. Lehet, hogy kissé messze megyek a következtetésben, de nem tartom valószínűtlennek, hogy a tanulóévek alatt szövődött barátság vitte Gábor Áront a későbbi években az itthoni megismerés elől a Kárpátokon túlra. Moldvában időztében bizonyára nem egyszer felkereste otthonukban egykori osztálytársait.

¹ ORBÁN BALÁZS, *A Székelyföld leírása*. Pest, 1869. III, 177.

² BÁNDI VAZUL, *A csíksomlyói róm. kath. főgymnasium története*. A gimnázium 1895/96. évi Évkönyve. 65.

³ Hálásan köszönöm Borcsa Gergely tanár úr szíves jóakarátát, hogy figyelmemet az 1770-től 1846-ig terjedő anyakönyv ezen bejegyzéseire felhívta.